

ISSN 2221-8432

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
Bakı Slavyan Universiteti

HUMANİTAR ELMLƏRİN ÖYRƏNİLMƏSİNİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ

(ALİ MƏKTƏBLƏR ARASI ELMİ MƏQALƏLƏR MƏCMUƏSİ)

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
ИЗУЧЕНИЯ
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК
Межвузовский сборник
научных статей

THE ACTUAL PROBLEMS
OF STUDY
OF HUMANITIES

Interuniversity collection
of scientific articles

1/2013

İ.A. İSAXANLI

pedaqoji elmlər üzrə fəlsəfə doktoru
iisaxanli@khazar.org; isaxanisaxanli@mail.ru

AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu
(Bakı ş., H.Cavid pr., 31)

YESENİNDƏN TƏRCÜMƏLƏRƏ DAİR: BİR ŞEİRİN 14 TƏRCÜMƏSİ

Açar sözlər: Azərbaycan dilinə tərcümələr, Yesenin Azərbaycan dilində, Yesenin Bakıda, rus poeziyasından tərcümələr.

Ключевые слова: переводы на азербайджанский язык, Есенин на азербайджанском языке, Есенин в Баку, переводы из русской поэзии.

Key words: translations into Azerbaijani, Yesenin in Azerbaijani Language, Yesenin in Baku translations from Russian poetry.

Yesenin qələmindən çıxan son poetik şedevr – «До свиданья, друг мой, до свиданья» şeiri onun Azərbaycan dilinə ən çox tərcümə edilən şeiridir. Şeir 14 müəllif – Ş.Sadiq (1959), Əliağa Kürçaylı (1965, 1970, 1975), Anar (1973), Nüsrət Kəsəmənli (1974), Mahir Qarayev (1994, 2008), Knyaz Aslan (2005), Firuz Mustafa (2005), Eldar Nəsbli Sibirel (2006), Eyvaz Borçalı (2006, 2010), Qiya Paçxataşvili (2010), Fikrət Qoca (2010), Hamlet İsaxanlı (2010), İsaxan İsaxanlı (2010), Əli Rza Xələfli (2010) tərəfindən tərcümə edilmişdir.

İlk dəfə bu şeirin tərcümələrinin təhlilinə Rafiq Novruzov cəhd göstərmişdir (1, səh.301-304). Lakin tədqiqatçı təhlilə çox ötəri toxunmuş, hətta, adını çəksə də, Ş.Sadiqın tərcüməsi haqqında bir kəlmə də söyləmədən ümumi nəticə çıxarmışdır. Bundan sonra Əmirxan Xəlilov bu şeirin tərcümələrini təhlil etmişdir (2, s.71-72). Tədqiqatçı həmin dövrdə məlum olan dörd tərcümədən yalnız ikisini (Ş.Sadiq və Əliağa Kürçaylının tərcümələri) təhlilə cəlb etməklə kifayətlənmiş, Anar (3) və Nüsrət Kəsəmənlinin (4) tərcümələrinin adı belə çəkilməmişdir. Tərcümələrin nisbətən geniş təhlilini isə Pərvanə Məmmədova (5, s.37-45) vermişdir. Bununla belə, Pərvanə Məmmədova şeirin həmin dövrə məlum olan beş tərcümə variantından dördünü təhlil etsə də, Mahir Qarayevin tərcüməsi (6) unudulmuşdur. Qeyd edək ki, Pərvanə Məmmədovanın təhlilinin özündə də toxunulmamış və yanlış məqamlar var. Biz, yeri gəldikcə, həmin məqamlara da diqqət yetirəcəyik.

Şeir cəmi iki bənddir və şeirin əsas məqamları hər bəndin son beytləridir. Şübhəsiz ki, bu məqamları daha yaxşı çatdıran tərcümələr daha uğurlu hesab edilməlidir. Digər tərəfdən, hər şeyi iki beytin yedəyinə bağlamaq da doğru olmaz. Odur ki, bütün tərcümə boyu orijinala yaxın olmaqla, poetik səslənməyə nail olmaq və son beytlərdəki fikri daha dəqiq və şairanə ifadə etmək bacarığı bu şeirin tərcüməsində uğurun açarıdır.

Şeir orijinalda belədir:

До свиданья, друг мой, до свиданья.

Милый мой, ты у меня в груди.
Предназначенное расставанье
Обещает встречу впереди.

До свиданья, друг мой, без руки, без слова,
Не грусти и не печаль бровей,
В этой жизни умирать не ново,
Но и жить, конечно, не новей (7, с.244).

İndi isə mövcud tərcümələrin təhlilinə keçək:

Ş. Sadiqin tərcüməsi

Əlvida, ey dostum, bir də əlvida,
Səni gəzdirərəm ürəyimdə mən.
İnan, qarşıdakı bu ayrılıq da
Görüş vəd eləyir bizə yenidən.

Əlvida, nə danış, nə də ki əl ver,
Nə qaşlarını çat, nə gözün dolsun.
Ölüm bu dünyada yenilikmidir...
Yaşamaq özü də yenilik olsun? (8)

Əvvəla onu qeyd edək ki, «до свиданья» ifadəsinin “salamat qal” kimi tərcüməsi daha doğru, daha cəzbedici, daha ürəyəyatımlı və poetik səslənsə də, adıçəkilən şeirin ruhən və faktik olaraq, müəllifin həyata vida nəğməsi olması tərcümələrin əksəriyyətində «до свиданья» ifadəsinin “salamat qal” kimi deyil, “əlvida” kimi verilməsinin əsas səbəbidir. Lakin bu hal da «до свиданья» ifadəsinin “əlvida” kimi tərcümə edilməsinə bəraət qazandıra bilməz. Digər tərəfdən, birinci bəndin son misrasında («Обещает встречу впереди») müəllif açıq-aydın qarşıdakı görüşdən bəhs edir. Həmin misrada nəzərdə tutulan görüşün “bu dünyada”, yoxsa “o dünyada” baş tutacağından asılı olmayaraq, «до свиданья» ifadəsinin birmənalı şəkildə “salamat qal” kimi tərcümə edilməsi labüd olduğu halda, tərcüməçilər arasındakı bu “əsassız yekdillik” təəssüf doğurur. Elə buna görədir ki, tərcüməçilərin hamısı birinci misranın çox təbii görünən tərcüməsindən (“Salamat qal, dostum mənim, salamat”) yan keçmişdir.

Doğrusu, Ş.Sadiq şeirin ilk tərcüməsinin müəllifi olduğu üçün orijinaldakı “Милый мой, ты у меня в груди” misrasını çox aydın, təbii və canlı şəkildə, sanki gəl-gəl deyən “Əzizim, sən mənim ürəyimdəsən” kimi tərcümə edə bilirdi. Ancaq Ş.Sadiq bunun əvəzinə “Səni gəzdirərəm ürəyimdə mən” variantına üstünlük vermişdir. Bir anlığa birinci bəndi belə təsəvvür edək:

Əlvida, ey dostum, bir də əlvida,
Əzizim, sən mənim ürəyimdəsən.
İnan, qarşıdakı bu ayrılıq da
Görüş vəd eləyir bizə yenidən.

Heç şübhəsiz, bu bənd, məhz ikinci misranın hesabına, faktik tərcümədən daha yaxşı, daha təsirli səslənir.

Ş.Sadiqin tərcüməsindəki üçüncü – “İnan, qarşıdakı bu ayrılıq da” misrasını təhlil edərkən Pərvanə Məmmədova yazır: “Ş. Sadiqdə qeyri-dəqiqlik daha çoxdur. Və bu qeyri-dəqiqlik heç də açar söz olan “предназначенное” sözünün itirilməsində yox, tərcümədə “bu” işarə əvəzliyinin meydana gəlməsindədir. Belə çıxır ki, şairin müraciət etdiyi ünvanın qarşıdakı bir neçə ayrılıq haqqında məlumatı var. Bu, xüsusən, bağışlanılmaz xətdir” (5, səh.43).

Əslində, tədqiqatçının bu fikirlərinin özü kifayət qədər xətalıdır. Misraya bir də diqqət yetirək: “İnan, qarşıdakı bu ayrılıq da”. Şeirin intonasiyasından və ruhundan açıq-aşkar görünür ki, misrada məntiqi vurğu, Pərvanə Məmmədovanın iddia etdiyi kimi, “bu” əvəzliyinin üzərinə deyil, “ayrılıq” əvəzliyinin üzərinə düşür. Şeirdə söhbət “o ayrılıq”dan və ya “bu ayrılıq”dan getmir, sadəcə, ayrılıqdan gəzir. Bu, onu göstərir ki, tədqiqatçının “Belə çıxır ki, şairin müraciət etdiyi ünvanın qarşıdakı bir neçə ayrılıq (Fərqləndirmə bizimdir – İ.İsaxanlı) haqqında məlumatı var” fikrinin heç bir əsası yoxdur.

Beləliklə, birinci bəndin ikinci beytini tərcüməçi orijinala sadıqlıyı saxlamaqla, kifayət qədər qırıq tərcümə etməyə müvəffəq olmuşdur. Şeirin ikinci bəndi də bütövlükdə yüksək ustalıqla tərcümə edilmişdir. Yeganə olaraq onu qeyd edək ki, şeirin son beytində müəllifin sanki fakt olaraq bildirdiyi fikir (“В этой жизни умирать не ново / но и жить, конечно, не новей”) bir az qeyri-müvafiq, sual formasında öz təsdiqini tapır.

Əliağa Kürçaylının tərcüməsi

Əlvida, ey dostum, əlvida artıq,
Əzizim, sən mənim ürəyimdəsən.
Taleyə yazılan hökmü-ayrılıq
Görüş vəd eləyir bizə yenidən.

Boşla söz-söhbəti, dostum, əlvida,
Qəlbinin qəmini, qüssəsini sil.
Nə ölüm təzədir qoca dünyada,
Nə də ki yaşamaq təzə şey deyil! (9, s.210)

Əliağa Kürçaylı, birinci misranı çıxmaqla, birinci bəndin qalan üç misrasını orijinala daha uyğun və daha şairanə ifadə etmiş, misraların ana dilində daha canlı səslənməsinə nail olmuşdur.

İkinci bəndin birinci beytinin tərcüməsinə gəlinə, qeyd etməliyik ki, burada Əliağa Kürçaylı onun tərcümələrində çox az rast gəldiyimiz tərzdə orijinaldan uzaqlaşmışdır. Buradakı “boşla söz-söhbəti” ifadəsi bir qədər yerində deyil kimi görünür, fikirdə sanki ayrılıq səhnəsinə yaraşmayan müəyyən laqeydlik notları hiss edilir. İkinci misrada “не грусти” və “не печаль бровей” ifadələri vasitəsilə orijinal bir tərzdə, sanki iki mərhələdə verilən fikri tərcüməçi sadələşdirərək, sinonimlər vasitəsilə bir tonda vermişdir ki, bu da ayrılıqda normal səslənsə də, orijinala müqayisədə xeyli zəif təsir bağışlayır: “Qəlbinin qəmini, qüssəsini sil”.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bu şeirdə və deməli, onun tərcüməsində əsas məqamlar hər bəndin son beytləridir. Məhz bu məqamları Əliağa Kürçaylı böyük ustalıq və şairanəliklə tərcümə etmişdir. Hər iki beyt sanki bir zərb-məsəl kimi səslənir. Sözsüz ki, bu, tərcüməni şeirin hazırda mövcud olan və gələcəkdə ola biləcək bütün tərcümələri arasında ən yaxşılarından biri kimi sığortalayır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, tərcüməçi bu tərcüməsinə addım-addım gəlmişdir. O, ilk variantda şeirin ikinci bəndini aşağıdakı kimi tərcümə etmişdir:

Əlvida, ey dostum, nə söz, nə söhbət,
Qəm yeyib qaşını çatmağın nədir?
Nə qoca dünyada ölüm təzədir,
Nə də ömr eləmək təzədir, əlbət! (10, s.92)

Kitabın sonrakı nəşrində tərcüməçi bu bənd üzərində yenidən işləmişdir:

Boşla söz-söhbəti, dostum, əlvida,
Qəlbinə nə kədər, nə qüssə alsın.
Ölüm təzədir ki, qoca dünyada
Yaşamaq özü də təzəlik olsun! (11, s.61)

Göründüyü kimi, burada son beytdəki fikir, müəyyən mənada, sual formasında öz təsdiqini tapmışdır. Bu məqam və ikinci misra bütövlükdə tərcüməçini qane etmir, o, axtarıqlarını davam etdirərək, tərcüməsinə daha da təkmilləşdirir:

Boşla söz-söhbəti, dostum, əlvida,
Qəlbinin qəmini, qüssəsini sil.
Nə ölüm təzədir qoca dünyada,
Nə də ki yaşamaq təzə şey deyil!

Bu bəndin addım-addım dəyişən üç variantını öz aralarında müqayisə etmək də maraqlıdır. Məsələ burasındadır ki, ilkin variantın birinci beyti son variantın birinci beyti ilə müqayisədə daha yaxşı səslənir və orijinala daha yaxındır. İkinci beytdə isə səslənmə, gözəllik, axıcılıq, şairanəlik, sözsüz

ki, son variantın xeyrinədir. Bir anlığa ilkin variantın birinci beyti ilə son variantın ikinci beytini birləşdirək:

Əlvida, ey dostum, nə söz, nə söhbət,
Qəm yeyib qaşını çatmağın nədir?
Nə ölüm təzədir qoca dünyada,
Nə də ki yaşamaq təzə şey deyil!

Şübhəsiz, Əliağa Kürçaylı bu versiya üzərində düşünmüşdür. Lakin hər iki beyti olduğu kimi saxlamaqla, qafiyələndirmədə alınan uyğunsuzluğu aradan qaldırmaq mümkün olmayınca, birinci beytdəki orijinala yaxınlığı bilərəkdən və ustalıqla ikinci beytdəki şairənəliyə və axıcılığa qurban vermişdir. Heç şübhəsiz ki, tərcüməçinin qəbul etdiyi qərar özünü tam doğrultmuşdur.

Anarın tərcüməsi

Əlvida, ey dostum, bir də əlvida,
Əzizim, sən mənim ürəyimdəsən.
Müəyyən olunmuş ayrılıq günü
Vəd verir gələcək görüşümüzdən.

Əlvida, nə gərək əl vermək, ya söz,
Çatma qaşlarını, eyləmə kədər.
Ölüm bu dünyada təzə şey deyil,
Amma təzə şeydir yaşamaq məgər? (3)

Birinci bəndin tərcüməsində Anar orijinala maksimum sadiqlik göstərməyə çalışsa da, fikrimizcə, üçüncü misradakı “müəyyən olunmuş” ifadəsi və dördüncü misra bütövlükdə ürəyə yatmır. Xüsusən də orijinaldakı “Предназначенное” ifadəsinin çox bəsit qarşılığı olan “Müəyyən olunmuş” ifadəsi ümumilikdə yaxşı hesab oluna biləcək bir tərcüməni xeyli zəiflətməmiş, şeirdəki axıcılığı öldürmüşdür.

Şeirin ikinci bəndində Anar orijinala kifayət qədər sadiqlik göstərməyə nail olmuşdur. Xüsusən də “He грусти и не печаль бровей” misrasının “Çatma qaşlarını, eyləmə kədər” kimi dəqiq və şairənə ifadəsi ürək açır. Son beytin tərcüməsində də tərcüməçiyə qarşı tutula biləcək ciddi irad yoxdur. Yəgənə olaraq onu qeyd etmək olar ki, Ş.Sadiqdə olduğu kimi, burada da son fikir sual intonasiyası almışdır.

Nüsrət Kəsəmənlinin tərcüməsi

Əlvida, əziz dost, əlvida, bir də...
Artıq söz nə lazım qəlbi təmizə.
Bizim bu vədəli ayrılığımız
Neçə görüşləri vəd edir bizə.

Əlvida, əziz dost!.. Niyə öpüşək?
Qəm yemə, heç indi qəm yeri deyil.
Bu dünyada təzə deyil ki, ölmək;
Lakin yaşamaq da heç yeni deyil (4).

Nüsrət Kəsəmənlinin tərcüməsində orijinaldan kənarlaşma və poetik cəhətdən zəif məqamlar kifayət qədərdir. Elə birinci bəndin ikinci misrası buna parlaq misaldır – “Artıq söz nə lazım qəlbi təmizə”. Adama elə gəlir ki, bu misra başqa bir şeirə aiddir və buraya təsadüfən düşüb. Əks halda, tərcüməni, daha doğrusu, tərcüməçini anlamaq çox çətindir. Tərcüməçinin “предназначенное” sözünü “vədəli” kimi tərcümə etməsi də uğursuz seçimdir. Dördüncü misrada da orijinaldan lazımsız kənarlaşma var. Orijinalda söhbət qarşıdakı bir görüşdən getdiyi halda (“Обещает встречу впереди”), tərcümədə “neçə görüşlər” deyə bir neçə görüş vəd edilir.

Şeir in ikinci bəndinin tərcüməsini də uğurlu hesab etmək mümkün deyil. Bəndin birinci misrasındakı “без руки, без слова” əvəzinə, tərcümədə heç dəxli olmayan “niyə öpüşək” fikri meydana çıxmışdır. Bir anlığa ikinci bəndin ikinci misrasına qulaq verək: “Не грусти и не печаль бровей”. Qəribədir. Şair dostunu qəmlənməməyə çağırırsa da, bu çağırışın canında, ruhunda bir qəm-kədər hissi duyulur: “Не грусти и не печаль бровей”. Tərcümədə isə qeyd etdiyimiz bu qəm-kədər hissi tamamilə itmiş, əksinə, müraciət zarafatyana bir ton almışdır: “Qəm yemə, heç indi qəm yeri deyil”.

Şeir in son beytinə diqqət verək:

Bu dünyada təzə deyil ki, ölmək;
Lakin yaşamaq da heç yeni deyil.

Orijinalın son beytindəki eyni sözün (ново, новей) tərcümədə birinci misrada “təzə”, ikinci misrada isə “yeni” kimi verilməsi də beyti səslənmə baxımından kifayət qədər zəiflətməmişdir. Onu da qeyd edək ki, bu məqam qalan bütün tərcümələrdə həssaslıqla hiss edilmiş, misraların hər ikisində ya “təzə”, ya da “yeni” sözü işlədilmişdir.

Knyaz Aslanın tərcüməsi

Salamat qal, əziz dostum, salamat,
Əzizimsən, qəlbimdəsən həmişə.
Alnımıza yazılıbmış bu həsrət,
Səsləyəcək bizi bir gün görüşə.

Salamat qal, nə söz söylə, nə əyil,
Nə ağırmış qəm yükünü daşımaq.
Bu dünyada ölmək təzə şey deyil,
Nə də dostum, təzəlikdir yaşamaq (12, s.125).

Knyaz Aslan bütün əvvəlki tərcüməçilərdən fərqli olaraq, «До свиданья, друг мой, до свиданья» misrasını orijinalda olduğu kimi tərcümə etməyə çalışsa da, buna tam nail ola bilməmişdir. Belə ki, misradakı «друг мой» ifadəsinin “əziz dostum” kimi verilməsi birinci iki misranın hər ikisində “əziz” sözünün işlədilməsi ilə nəticələnmişdir ki, bu da arzuolunan deyil. Müəllif «друг мой» ifadəsinin tərcüməsini “əziz dostum” deyil, çox dəqiq, təbii və poetik səslənən “dostum mənim” kimi verməklə, bütün məsələlərin öhdəsindən gələ bilərdi. Əslində də, “dostum mənim” ifadəsi “əziz dostum”dan daha doğma, daha əziz səslənmirmi?..

Birinci bəndin ikinci beyti gözəl səslənir, lakin burada da bir məqam var: Orijinalda indiki zamanda işlənən fikir (“обещает”) tərcümədə gələcək zamanda (“səsləyəcək”) verilir.

İkinci bəndin birinci misrasındakı “nə əyil” ifadəsi bir qədər yersiz görünür. Yəqin ki, burada söhbət “dərdə əyilmək”dən gedir. İstənilən halda təsvir uğurlu deyil. Həmin bəndin ikinci misrasında isə orijinaldakı fikir ciddi təhrif edilmişdir: “Nə ağırmış qəm yükünü daşımaq”. Burada şair sanki dostunun yerinə danışır. Qəmlənəcək, kədərlənəcək ünvan şairin özü deyil, onun dostudur, şair dostuna müraciət edərək deyir: “Не грусти и не печаль бровей”. Amma “Nə ağırmış qəm yükünü daşımaq” fikri isə şairin öz dilindən deyil, dostunun dilindən işlənə bilər, başqa sözlə, bu yükün – ayrılıq yükünün ağır olub-olmadığını dostu deyə bilər.

Şeir in son beyti isə uğurlu hesab edilə bilər:

Bu dünyada ölmək təzə şey deyil,
Nə də dostum, təzəlikdir yaşamaq.

Firuz Mustafanın tərcüməsi

Əlvida, ey dostum, daha ayrılacaq,
Vuran qəlbimdəsən mənim hər zaman.
Əzəldən gözlənən bu cür ayrılıq
Yeni görüşlər də vəd edir, inan.

Əlvida, əzizim, göz yaşını sil,
Bu kədər, bu qüssə yaraşmır bizə.
Bu həyatda ölmək təzə şey deyil,
Elə yaşamaq da deyildir təzə (13).

Tərcümədə nə birinci, nə də ikinci misrada orijinaldakı “милый мой” ifadəsi öz əksini tapmamışdır. Hesab edirik ki, bu, şeirə doğmalığından, şirinlikdən uzaq bir rəsmilik gətirmişdir. Hətta “vuran qəlbimdəsən” deməklə də orijinaldakı o doğmalığı ifadə etmək mümkün olmamışdır. Orijinaldakı “предназначенное расставанье” fikrinin də “əzəldən gözlənən bu cür ayrılıq” kimi tərcüməsi ürəyə yatmır, şeiriyyət və səslənmə cəhətdən xeyli zəif görünür. Birinci bəndin son misrasında qeyri-dəqiqlik var. Orijinalda söhbət qarşıdakı bir görüşdən getdiyi halda (“Обещает встречу впереди”), bu tərcümədə də, Nüsrət Kəsəmənlinin tərcüməsində olduğu kimi, “yeni görüşlər” deyə bir neçə görüş vəd edilir.

İkinci bəndin ikinci misrası da (“Bu kədər, bu qüssə yaraşmır bizə”) originaldakı qəm-kədər dolu müraciəti (“Не грусти и не печаль бровей”) əvəz etməkdə aciz görünür.

Bütün bunlarla yanaşı, qeyd etməliyik ki, şeirin son beytinin tərcüməsində tərcüməçi mənanı dəqiq və dolğun verə bilməmişdir:

Bu həyatda ölmək təzə şey deyil,
Elə yaşamaq da deyildir təzə.

E.N. Sibirelin tərcüməsi

Əlvida, əzizim, əlvida daha,
Qəlbimdə yerin var, dostum, əbədi.
Bugünkü ayrılıq, bəlkə, sabaha
Taleyin verdiyi görüş vədidi.

Əlvida, nə əl ver, nə də ki dillən,
Nə də qəm, kədərlə məni sal yada.
Nə ölmək yenidir, bilirəm ki mən,
Nə də ki yaşamaq qoca dünyada (14).

Birinci bənddə orijinalda vaxt baxımından, müəyyən mənada, qeyri-müəyyən olan ayrılıq günü (“предназначенное расставанье”) tərcümədə “bugünkü ayrılıq” kimi lazımsız şəkildə dəqiqləşdirilmişdir.

İkinci bəndin ikinci misrası da qeyri-dəqiq tərcümə edilmişdir: “Nə də qəm, kədərlə məni sal yada”. Dostlar yenicə ayrılır, söhbət də ayrılıqdan doğan kədərdən gedir, daha tərcümədə olduğu kimi, sonralar yada salmaqdan yox. Bu məqamı tərcüməçi tuta bilməmişdir.

Son beytin tərcüməsi ilə bağlı bir məqama diqqət yetirək: Şair dostuna müraciət edərək deyir:

Не грусти и не печаль бровей, —
В этой жизни умирать не ново,
Но и жить, конечно, не новей.

Burada şair: “Bu həyatda nə ölmək, nə də yaşamaq təzə şey deyil”, – deyərək dostuna təsəlli verir. Tərcümədə isə, ikinci bəndin üçüncü misrasında “bilirəm ki mən” deməklə şair sanki dostuna deyil, öz-özünə təsəlli verir.

Eyvaz Borçalının tərcüməsi

Ay dost, salamat qal, gedirəm artıq,
Yerin var, əzizim, bağrım başında;

Əzəl təyinatlı məşum ayrılıq
Görüş də vəd edir bizə qarşıda.

Sağ ol, salamat qal! Əlsiz, diləksiz.
Çatıb qaşlarını qəm yemə, toxda;
Ölmək təzə deyil həyatda, şəksiz,
Ondan təzə deyil heç yaşamaq da (15, s.32).

Eyvaz Borçalı bu şeiri iki dəfə tərcümə etmişdir. Son variantda birinci ilə müqayisədə xeyli dəyişikliklər var. Birinci bənddə 1-ci və 3-cü misralar, 2-ci bənd isə bütövlükdə dəyişilmişdir. Tərcüməçi bu dəfə birinci misradakı “əlvida” ifadəsindən imtina edərək “salamat qal” ifadəsinə üstünlük vermişdir ki, bunu uğurlu dəyişiklik hesab edirik. Amma 3-cü misra heç könül oxşamır: “Əzəl təyinatlı məşum ayrılıq”. Əlbəttə, orijinalda olmasa da, ölüm gətirən ayrılıq haqqında “məşum” ifadəsi işlədilə bilər, amma bu ifadə “əzəl təyinatlı” ifadəsi ilə (bu ifadənin özü də uğurlu seçim sayıla bilməz) birləşincə misra çox ağırlaşır, tələffüz çətinləşir, şeiriyyət isə əməlli-başlı zəifləyir. Üstəlik, “məşum” sözü dilimizdə gündəlik işlənən söz olmadığından sadə dildə yazılmış mətnin mənimsənilməsini bir qədər çətinləşdirir. Qeyd etmək istəyirik ki, Eyvaz Borçalıda olduğu kimi, birinci bəndin üçüncü misrasını (“предназначенное расставанье”) hərfi tərcümə etməyə çalışan digər müəlliflərin də heç birində bu misra uğurlu alınmamışdır: “Müəyyən olunmuş ayrılıq günü” (Anar), “Bizim bu vədəli ayrılığımız” (Nüsrət Kəsəmənli), “Əzəldən gözlənən bu cür ayrılıq” (Firuz Mustafa). Görünür, bu ifadənin tərcüməsində hərfi tərcüməyə meyl etmək yox, sadəcə olaraq, onun dilimizdə işlənən daha uyğun, adekvat qarşılığını tapmağa çalışmaq daha doğru yoldur.

İkinci bəndin birinci misrasındakı “diləksiz” ifadəsi də yerində deyil. “Dilək” sözü orijinaldakı misranın mənasına uyğun gəlmir. Burada tərcümənin ilkin variantındakı “kəlməsiz” ifadəsi daha uyğun görünür. İkinci bəndin son beyti də, orijinaldakı mənanı açarsa da, şeiriyyət baxımından xeyli zəif təsir bağışlayır.

Eyvaz Borçalının 2006-cı ildə tərcümə etdiyi variantı da, heç bir şərh vermədən, diqqətinizə çatdırırıq.

Əlvida, ey dostum, əlvida artıq!
Yerin var, əzizim, bağırim başında.
Taleyin cızdığı qəfil ayrılıq
Görüş də vəd edir bizə qarşıda.

Əlvida! Hələlik! Əlsiz, kəlməsiz
Nə qaşlarını çat, nə dərdə əyil.
Yeni ha görmürük ölümləri biz,
Yaşamaq özü də yenilik deyil (16).

Mahir Qarayevin tərcüməsi

Əlvida, əziz dost, əlvida,
Biz yenə bir qəlbə bir canıq.
Görüş də vəd edir qarşıda
Qismətə yazılmış ayrılıq.

Əlvida, ey dostum, nə gərək –
Nə söz de, nə qəm ye, əlvida;
Təzə şey deyildir – nə ölmək,
Nə də ki yaşamaq dünyada (17, s.).

Mahir Qarayevin tərcüməsi forma baxımından digər tərcümələrdən fərqlənir. Lakin şeirin ruhuna və səslənməsinə, sanki başqa tərcüməçilərin seçdiyi 11 hecalıq misralar daha uyğun gəlir. Şeiri 9 hecalı misralarla tərcümə etməklə, tərcüməçi, bir tərəfdən, digər tərcüməçilərin yol verdikləri müəy-

yən söz artıqlığından uğurla qaçmağı bacarmış, digər tərəfdən isə, müəyyən məqamda heca və söz çatışmazlığı problemi ilə üzləşmişdir. Belə ki, orijinalda ikinci bəndin birinci beytindəki dörd ifadə (“без руки”, “без слова”, “не грусти”, “не печаль бровей”) tərcümədə cəmi iki ifadə vasitəsilə (“nə söz də”, “nə qəm ye”) verilmişdir ki, bu da məhz heca azlığından doğan məqam kimi qiymətləndirilməlidir. Doğrudur, müəllif özünün aşağıda təqdim etdiyimiz 11 hecalı misralarla tərcümə variantında da bu məqamı verə bilməmişdir. Qeyd edək ki, bu məqamı tərcüməçilər arasında yalnız Ş.Sadiq və Anar dolğun şəkildə, maraqlı verə bilmişlər.

Tərcümədə bu göstərdiyimiz məqamlardan başqa, ciddi iradlar tutmağa heç bir əsas yoxdur.

Əlavə edək ki, Mahir Qarayev bu şeiri 1994-cü ildə də tərcümə etmişdi. Marağ üçün, heç bi əlavə şərh vermədən həmin tərcüməni diqqətinizə çatdırırıq:

Əlvida, ey gözəl dostum, əlvida,
Vaxtımız-vədəmiz yetişdi artıq.
Görüş də vəd edir bizə qarşıda
Qismətə yazılmış məlum ayrılıq.

Nə bircə kəlmə söz, nə dərd, nə giley...
Nə gərək?! Əlvida dostum, əlvida.
Nə ölmək, əlbəttə, təzə şey deyil,
Nə də ki yaşamaq qoca dünyada (6).

Qiya Paçxataşvilinin tərcüməsi

Əlvida, ey dostum, görüşənədək,
Qəlbimdə yurd saldın, mənim əzizim.
Ayrılığı yazan amansız fələk
Yeni bir görüşlə şad eylər bizi.

Əlvida, ey dostum, əl, söz nə lazım,
Üzülüb qəm vermə sən qaşlarına.
Ölmək yeni deyil bu gün, ən azı,
Var olmaq da yeni deyildir amma (18).

Tərcümələrin əksəriyyətində olduğu kimi, bu tərcümənin müəllifi də “прощай” sözünün tərcüməsi kimi “əlvida” ifadəsinə üstünlük vermişdir. Digər tərəfdən, birinci bəndin birinci misrasında “əlvida” (“прощай”) və “görüşənədək” (“до встречи”) sözləri bir yerdə işlədilmişdir ki, bu da arzuolunan deyil. Aşırıq-aydın hiss edilir ki, bu iki söz bir misraya “yerləşmir”.

İkinci bəndin ikinci misrası (“Üzülüb qəm vermə sən qaşlarına”) səslənmə baxımından xeyli zəif təsir bağışlayır. Azərbaycan dilində “qaşlara qəm vermək” kimi ifadə işlənilmir, uyğun fikir, əsasən, “qaşları çatmaq” kimi ifadə olunur. Həmin bəndin üçüncü misrasında “ən azı” ifadəsi də yerində işlədilməmişdir. Misradan belə çıxır ki, ölmək bu gün yeni bir şey, yenilik olmasa da, nə vaxtsa yenilik ola bilər. Ümumiyyətlə, son beytdə tərcüməçi orijinaldakı mənanı tam açə bilməmiş, aydın ifadələr seçməkdə çətinlik çəkmişdir, poetik tərcümə isə yox dərəcəsinə düşür.

Fikrət Qocanın tərcüməsi

Əlvida, ey dostum, dostum əlvida,
Sən mənim daima ürəyimdəsən.
Həmişə adamlar deyəndə vida
Deyir, görüşərik bir də yenidən.

Əl vermə, söz demə, susaq, əlvida...
Qəm çəkmə qaşından dərd yağa-yağa.
Ölüm təzə deyil, köhnə dünyada
Yaşamaq özü də təzə deyil ha... (19)

Tərcümədə originaldakı “предназначенное расставание” fikri orijinaldan fərqli olaraq, qeyri-poetik bir misra ilə (“Həmişə adamlar deyəndə vida”) verilmişdir. Onu da qeyd edək ki, tərcüməçinin yazdığı kimi adamlar ayrılarkən vida demir, vida edirlər, vidalaşırlar. Hesab edirik ki, bu məqam tərcüməçinin, sadəcə, diqqətsizliyindən irəli gələn bir xətdir. Ümumiyyətlə, birinci bəndin son beyti şairanəlikdən uzaq kimi görünür, poeziya baxımından xeyli zəif təsir bağışlayır.

İkinci bənddəki “əl vermə, söz demə” ifadələri də ürəyə yatmır, onları, ən azı, “nə əl ver, nə söz de” kimi daha poetik bir şəkildə vermək olardı. Üçüncü misrada tərcüməçi fikri oxucuya daha qabarıq şəkildə çatdırmaq məqsədilə antonimlərdən - “təzə” və “köhnə” sözlərindən istifadə etsə də, fikrimizcə, son beyt də arzuolunan səviyyədə alınmamışdır.

Ümumiyyətlə, bu tərcümədə müəllifin mövcud tərcümələrdəki ifadələrdən qaçmaq arzusu, səyi hiss olunur (tərcümə variantlarının hamısı da olmasa, müəyyən bir hissəsi, sözsüz ki, tərcüməçiyə məlumdur). Bu, ümumilikdə təqdirəlayiq hal olsa da, müəyyən məqamlarda qeyri-təbiiyin əmələ gəlməsinə gətirib çıxarmışdır.

Əli Rza Xələflinin tərcüməsi

Əlvida, ey dostum, əlvida dedim,
Bu dərdi kökündən qoparıram mən.
Bəxtimə yazılan kədəri yedim,
Səni ürəyimdə aparıram mən.

Əlvida, ey dostum, yenə əlvida,
Sükutun önündə təzim et, əyil.
Ölümün nəfəsi gəzir havada,
Nə ölüm, nə həyat təzəlik deyil! (20)

Tərcümə, ümumilikdə, bir şeir kimi, kifayət qədər poetik səslənir. Amma bununla belə bu, orijinal şeir deyil, tərcümə olduğundan bəzi məqamları qeyd etmək istəyirik. Orijinaldakı «Обещает встречу впереди» fikri tərcümədə tamamilə unudulmuş, əvəzində ayrılığa köməkçi bir təsvir – “Bu dərdi kökündən qoparıram mən” misrası əmələ gəlmişdir. Digər tərəfdən, orijinalda ikinci bəndin birinci beytindəki dörd ifadə (“без руки”, “без слова”, “не грусти”, “не печаль бровей”) tərcümədə bircə misra vasitəsilə (“Sükutun önündə təzim et, əyil”) verilmişdir ki, bunu da uğurlu ümumiləşdirmə hesab etmək çətinidir. Belə ki, “без руки”, “без слова” ifadələri bu misrada hiss edilsə də, “не грусти”, və “не печаль бровей” ifadələri həmin misraya yerləşmir. Bu ifadələrin ayrıca təsvir edilməsi tərcümənin yalnız xeyrinə olardı.

«До свиданья, друг мой, до свиданья» şeirinin tərcüməsi ilə bağlı bir məqamı da qeyd edək. 1965-ci ildə “Sovet Gürcüstanı” qəzetində çap olunmuş bir məqalədə (21) şeirin birinci bəndinin tərcüməsi verilmişdir. Qeyd edək ki, həmin dövrdə şeirin yalnız bir tərcüməsi - Ş.Sadiqin tərcüməsi (1959) mövcud idi (1965-ci ildə Əliağa Kürçaylı da şeiri tərcümə etmişdi. Lakin adı çəkilən məqalənin dərc olunduğu dövrdə Əliağa Kürçaylının tərcümələr toplusu hələ çapdan çıxmamışdı). Tərcümələr arasında birinci və üçüncü misralarda kiçik fərqlər olsa da, ikinci və dördüncü misralar Ş.Sadiqin tərcüməsi ilə üst-üstə düşür. Tərcümə tam olmadığı üçün heç bir əlavə şərh vermədən onu olduğu kimi diqqətinizə çatdırırıq:

Əlvida, əlvida, dostum, əlvida,
Səni gəzdirərəm ürəyimdə mən.
Bax, təyin edilmiş bu ayrılıq da
Görüş vəd eləyir bizə yenidən.

Beləliklə, «До свиданья, друг мой, до свиданья» şeirini 14 tərcüməçi dilimizə çevirmişdir. İlk 4 tərcümə (Ş.Sadiq, Əliağa Kürçaylı, Anar və Nüsrət Kəsəmənli) 15 illik bir zaman kəsiyində (1959-1974) edilsə də, sonra uzun bir müddət – 20 il müddətində bu şeirə müraciət edən olmamışdır. Nəhayət, 1994-cü ildə Mahir Qarayev Yesenin bu şeirini Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir. 2005-2006-cı illərdə – Yesenin anadan olmasının 110 illiyi ərəfəsində şeir dörd tərcüməçi tərəfindən

(Knyaz Aslan, Firuz Mustafa, Eldar Nəsbli Sibirel, Eyvaz Borçalı) yenidən tərcümə edilmiş, 2008-ci ildə Mahir Qarayev, 2010-cu ildə isə Eyvaz Borçalı əvvəlki tərcüməsini təkmilləşdirərək, şeirin yeni tərcümə variantını təqdim etmişdir. 2010-cu ildə Qiya Paçxataşvili, Hamlet İsxanlı, İsxan İsxanlı, Fikrət Qoca və Əli Rza Xələfli də şeiri ana dilimizə çeviriblər. Şeirin bu günə məlum olan son tərcüməsi Əli Rza Xələfliyə məxsusdur.

Aparığımız təhlillərdən görüldüyü kimi, tərcümə variantlarının hər birində güclü və zəif məqamlara rast gəlirik. Tərcümələr arasında 4 tərcümə – Ş.Sadiq, Əliağa Kürçaylı, Anar və Mahir Qarayevin tərcümələri diqqəti daha çox cəlb edir.

Ş.Sadiqin və Anarın tərcümələrində orijinalda müəllifin sanki, fakt olaraq bildirdiyi son fikir (“В этой жизни умирать не ново / но и жить, конечно, не новей”) bir az qeyri-müəyyən, sual formasında öz təsdiqini tapır.

Mahir Qarayevin tərcüməsi maraqlı görünsə də, yenə təkrar etmək istəyirik ki, bu şeirin tərcüməsində 11 hecalı misralar daha uyğun görünür, 9 hecalı misralar şeirin ruhunu və səslənməsini verməkdə sanki acizdir.

Mövcud tərcümələr arasında Əliağa Kürçaylının tərcüməsini daha uğurlu hesab edirik. Tərcümənin dili kifayət qədər sadə və axıcıdır. Tərcüməçi hər iki bəndin əsas məqamlarını – son beytləri daha poetik, daha ürəyəyatımlı verə bilmiş, şeirin dilimizdə gözəl və canlı şəkildə səslənməsinə müvəffəq olmuşdur. Hər iki beytdə fikir tam, aydın verilmişdir və beyt sanki bir zərbi-məsəl kimi səslənir.

Sonda, «До свиданья, друг мой, до свиданья» şeirininin bu yazıda təhlilə cəlb etmədiyimiz iki tərcümə variantını, heç bir şərhə, olduqı kimi diqqətinizə çatdırırıq:

Hamlet İsxanlının tərcüməsi:

Salamat qal, dostum, sağ-salamat qal,
Qəlbimdə, əzizim, yuva salmışan.
Ayrılıq qismətdir, qarşıda vüsal -
Görüş də vəd edir bizə bu hicran.

Nə əl et, nə danış, sağ-salamat qal,
Nə qəm ye, əzizim, nə qaşını çat.
Ölümə çarə yox, uçsa da xəyal -
Nə ölüm yenidir, nə də ki... həyat (22, s.104).

İsxan İsxanlının tərcüməsi:

Salamat qal, dostum mənim, salamat,
Əzizim, hər zaman qəlbimdəsən sən.
Bizi bilərəkdən ayıran həyat
Görüş vəd eləyir öndə yenidən.

Salamat qal, nə əl eyle, nə danış,
Nə qüssəni yaxın burax qəlbinə.
Ölmək heç zaman yenilik olmamış,
Yaşamaq da yeni deyil bilənə (23, səh.57).

Ədəbiyyat

1. Новрузов Р. Художественный перевод и проблема взаимодействия, взаимообогащения литератур. Баку: Элм, 1990.
2. Xəlilov Ə. Sergey Yesenin: Mərdəkanın qızıl payızı və yazı. Bakı: Azərbaycan, 1996.
3. “Azərbaycan gəncləri” qəzeti, 1 sentyabr, 1973.
4. “Bakı” qəzeti, 9 oktyabr, 1974.
5. Мамедова П. Сергей Есенин на азербайджанском языке. Баку: Мутарджим, 2003.

6. "Yol" qəzeti, № 2 (40), fevral, 1994.
7. Сергей Есенин. Полное собрание сочинений. В 7-ми томах. Главный редактор Ю.Л.Прокушев. Т.4. Москва: Наука-Голос, 1996.
8. "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 10 yanvar, 1959.
9. Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar (Tərcümə: Əliğa Kürçaylı). Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1975.
10. Sergey Yesenin. Şeirlər və poemalar (Tərcümə: Əliğa Kürçaylı). Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1965.
11. Sergey Yesenin. Qadına məktub. Şeirlər və poema (Tərcümə: Əliğa Kürçaylı). Bakı: Gənclik, 1970.
12. Poetik tərcümələr. 1-ci topla. Bakı: Xəzər Universitəsi Nəşriyyatı, 2005.
13. "Yeni Azərbaycan" qəzeti, 29 aprel, 2005.
14. "Azərbaycan" qəzeti, 4 iyun, 2006.
15. Sergey Yesenin. Fars havaları (Tərcümə: Eyvaz Borçalı). Bakı: Adiloğlu, 2010.
16. "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 6 oktyabr, 2006.
17. Qarayev M. Tənhalıq (Şeirlər. Poetik silsilələr. Tərcümələr). Bakı: Oskar, 2008.
18. "Elimiz.Günümüz" qəzeti, № 2, fevral, 2010.
19. "Ədəbiyyat qəzeti", 30 aprel, 2010.
20. Əli Rza Xələfli. Şeirir bənzərsiz çiçəyi (Dostum İ.İsaxanlıya məktub). "Kredo" qəzeti, № 39 (609), 2 oktyabr, 2010.
21. Musa oğlu R. S.A.Yesenin. "Sovet Gürcüstanı" qəzeti, 7 oktyabr, 1965.
22. İsaxanlı İ. Şeir gülüstanının təkrarolunmaz çiçəyi – Serqey Yesenin. Bakı: Xəzər universiteti nəşriyyatı, sentyabr, 2010.
23. İsaxanlı İ. Klassik rus poeziyasından nümunələr İsaxanın tərcüməsində. Bakı: Xəzər universiteti nəşriyyatı, 2011.

И.А.Исакханлы

О переводах из поэзии Есенина: 14 переводов одного стихотворения

Резюме

Статья посвящена переводам на азербайджанский язык последнего стихотворения Есенина "До свиданья, друг мой, до свиданья". Исследованы все известные на сегодняшний день варианты переводов, проведены параллели и сопоставления.

I.A.Isakhanli

About Yesenin's translations: 14 translations of one poem

Summary

The article is devoted to the analysis of Azerbaijani translations of the last poem written by Yesenin "Good -bye, My Friend, Good- bye". It thoroughly investigates all the versions of the given translations and introduces their comparative analyses.

rəyçi: filol. elm. dok., prof. Ə.Abdullayev

Redaksiyaya daxil olub: 12.12.2012